

İSRAİL, İRAK VE İRAN EKSENİNDE AMERİKA'NIN ORTA DOĞU POLİTİKASI

DR. Umut UZER*

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile sona eren iki kutuplu dünyanın yerine ortaya çıkan tek kutuplu uluslararası sistemde Amerika Birleşik Devletleri belirleyici güç olarak hüküm sürmeye devam etmektedir. Belki Roma ve Osmanlı İmparatorluklarından sonra ilk defa bir devlet dünya siyasetinde bu kadar etkili olmuş; barış ve savaş konularında bu derece başat bir konuma sahip olmuştur. Her ne kadar Rusya, Çin, Hindistan, Brezilya ve Türkiye bölgesel güç olarak nitelendirilebilirse de global düzlemde askerî, siyasi, iktisadi ve kültürel olarak hiçbiri Amerika ölçüsünde faaliyet gösterememektedir.

Bu makalede Amerika Birleşik Devletlerinin Orta Doğu ile ilişkileri analize tabi tutulacaktır. Özellikle Amerika'nın İsrail, Irak ve İran ile olan ilişkileri mercek altına yatırılacak ve bölgenin ABD için önemi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Her ne kadar Afganistan Orta Doğu bölgesinde bulunmasa da zaman zaman bu ülkeye de atıfta bulunmak icap edecektir. Zira, Amerika'nın bölgeye yönelik aktif dış politika izlemesinin sebeplerinin biri olarak da Afganistan'da konuşlanan El-Kaide terör örgütü ve 11 Eylül 2001 tarihinde icra ettiği saldırı olarak gösterilmektedir.

*New York Eyalet Üniversitesi(SUNY) Öğretim Görevlisi.

Öncelikle Amerikan dış politikasının kısa bir analizi yapılacak Orta Doğu ile olan özel ilişkisi vurgulanacak, daha sonra da son 20 yılda, özellikle de 11 Eylül sonrasında Orta Doğu ile ilişkileri tahlil edilecektir. Bu bağlamda, Amerika'nın özel önem attığı İsrail, Irak ve İran'a yaklaşımları detaylı bir şekilde incelenecektir. Son olarak, 2008 yılında seçilen ve 2009 Ocak ayında göreve başlayan Barack Obama iktidarının Orta Doğu'ya yaklaşımı ve Türk-Amerikan ilişkileri üzerinde durulacaktır.

Amerika'da Dış Politika Yapım Süreci

Amerika Birleşik Devletleri, kurulduğu 1776 yılında itibaren kendisinin Avrupa'dan farklı değerler üzerine inşa edildiği ve demokratik bir devlet olduğu inancına sahiptir. Amerika'nın kendine özgü bir ülke olduğu, hedeflerinin barış ve demokrasi olduğu "kurucu babalar"ından Thomas Jefferson'dan beri ifade edilmektedir.¹ Bu farklılık iddiası başlarda ülkenin kendi içine kapanmasına yol açmıştır. Bunun en önemli belgesi Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk Başkanı George Washington'ın veda konuşmasıdır. Burada Washington, bütün milletlere "iyi niyet ve adalet" ile yaklaşılmasını tavsiye etmekte, ancak, Avrupa ile ilişkilerde dikkatli olunmasını ve Avrupa ile mütefeklik ilişkilerinden uzak durulmasını vurgulamaktadır.² Bunun sonucu Amerika'nın izolasyon temelli bir dış politika izlemesi olmuştur. Ancak, hemen vurgulanmalı ki bu politika ABD'nin Kuzey ve Güney Amerika kıtasında, Pasifik'te, hatta Filipinler'de 20.yüzyıldan önce bile aktif politika izlemesini engellememiştir. 19. yüzyıldaki Amerikan dış politikası esasen ekonomik temellidir. Bu sebeple, denizlerde serbest ticaret ilkesini savunmuştur.³ Birinci Dünya Savaşına müdahil olup ardından tekrar içine kapanması, daha sonra da İkinci Dünya Savaşına girip bir daha da uluslararası ilişkiler alanından geri çekilmemesi Amerikan dış politika tarihinin ana noktalarıdır. Dolayısıyla kısmi tecritçi politikalar izlemekle beraber, II. Dünya Savaşından sonra Amerika tam manasıyla bir dünya gücü olmuştur

Amerika'yı kuran devlet adamlarına geri dönülecek olursa, vurgulanması gereken önemli bir nokta John Adams ve Thomas Jefferson gibi ilk Amerikan başkanlarının, Tanzimat paşaları gibi, diplomatik ve büyükelçilik görevleri yapmış olduğu görülür. George Washington'dan sonraki ABD Başkanı John Adams, hem Fransa hem de İngiltere'de büyükelçilik yapmış, üçüncü başkan Thomas Jefferson ise Paris'te büyükelçilik görevinde bulunmuştur.⁴ Dış politika deneyimlerine rağmen, her üç başkanın da paylaştığı ortak politika, ABD'yi herhangi bir ittifaka sokmama yönünde olmuştur. Bunun temel nedeni, özellikle Avrupa ile kurulacak ilişkilerin yeni kurulan

cumhuriyeti yıkabileceği düşüncesinde olmalarıdır.⁵ Diğer bir deyişle, Amerika Eski Dünya'dan farklı temellere dayanacak ve güç siyaseti gütmeyecektir. En azından Amerikalıların düşünce yapısında kendilerinin herkesten daha adil ve barışsever oldukları fikri hâkimdir.

Amerikan dış politikasında dört ayrı gelenekten bahsetmek mümkündür: realizm, idealizm, popülizm ve özgürlükçülük (*libertarianism*). Bu geleneklerden realizm ulusal çıkar ve Amerika'nın ticari ilişkilerinin korunmasını isteyen ABD'nin ilk Hazine Bakanı Alexander Hamilton'a dayandırılmakta, idealizm ise Birinci Dünya Savaşı sırasında başkanlık görevini yürüten Woodrow Wilson'ın fikirleri üzerine inşa edilmektedir. Hamiltoncu realizm hükümet ile iş dünyasında yakın bir iş birliği üzerinde durmakta, Wilsoncu idealizm ise demokrasinin dünyaya yayılması misyonunu benimsemektedir. Bu iki düşünce Avrupa'daki fikirlere paralellik gösterse de Bağımsızlık Bildirgesi'nin yazarı ABD'nin üçüncü başkanı Thomas Jefferson ile özdeşlenen özgürlükçülük ve Amerika'nın yedinci başkanı olan Andrew Jacksoncu popülizm, daha Amerika'ya özgü fikirler ihtiva etmektedir. Jeffersoncu özgürlükçülük dünyaya demokrasi yaymaktansa, Amerika'da bu fikrin pekişmesini arzulamakta ve bu konuda çaba sarf etmekte; Jacksoncu halkçılık ise gene Amerikalıların iktisadi ve toplumsal gelişimi üzerine durulması gerektiği üzerine odaklanmaktadır.⁶ Liberteryen ve popülist düşünceler dünyaya sırt çevirmeyi de içinde bulundursa da gerekli gördüğü zaman dış düşmanlar olarak algıladığı devletlere son derece sert tepkiler verilmesi sonucunu da getirebilmiştir. Özellikle Jacksoncu popülizm askerî bir popüler kültüre dayanmaktadır ve İkinci Dünya Savaşının son 5 ayında 1 milyon Japon'un öldürülmesi sonucunu doğurabilmiştir. Ayrıca Vietnam Savaşında 365 bin sivilin ölümünden de bu gelenek sorumludur. Muhafazakâr bir Amerikalı yorumcuya göre bile bu durum Amerika'yı "dünya tarihinin en tehlikeli askerî gücü" konumuna sokmuştur.⁷ Dolayısıyla tahrik edildiği zaman Amerika'nın yurt dışındaki tepkilerinin sert ve acımasız olabildiği anlaşılmaktadır.

Amerikalı Protestan beyazlara dayanan, coğrafi olarak da daha çok Güney ve Orta-Batı bölgelerinin kültürünü temsil eden popülizm, siyasette Richard Nixon, Ronald Reagan, Pat Buchanan ve en son John McCain'ın şahsında vücut bulmuştur. Daha çok orta-alt ve alt sınıflara dayanan bu düşünce

Amerikan dış politikasında dört ayrı gelenekten bahsetmek mümkündür: realizm, idealizm, popülizm ve özgürlükçülük.

akımı,⁸ Amerika'daki muhafazakâr siyaset geleneğinde oldukça etkilidir. Kendisinin halk değerlerinin savunucusu olduğu ve Amerika'nın Doğu Yakası'nda yaşadığı iddia edilen elitlere karşı gerçek Amerikalılığı savunduğunu iddia eden politikacılar özellikle Cumhuriyetçi Parti içinde mevcuttur. 2008 Başkanlık Seçimlerinde de Cumhuriyetçi adaylar kendilerinin halkı temsil ettiğini ancak Demokratların elitist oldukları üzerinde durmuşlardır. Ancak bu tür iddialar özellikle Cumhuriyetçi Başkan adaylarından eski Massachusetts Valisi ve Amerika'nın en zengin iş adamlarından olan Mormon kökenli Mitt Romney'den gelince inandırıcı olmaktan uzaktır. Popülizmi başarılı bir şekilde kullananlardan birisi 2000-2008 arası Amerikan Başkanı olan George W. Bush'tur. Dedesi senatör, babası Amerikan Başkanı olan Bush'un kendisini halktan biri gibi tanıtmaya ve bunda da başarılı olması son zamanların en et-

kili halkla ilişkiler manevralarından biridir. Bush konuşması ve davranışlarıyla, babasının aksine, tam bir Teksaslı gibi hareket etmiş ve Amerikalıların önemli bir kısmını kendisine inandırmayı başarmıştır.

Amerikalı siyasetçilerin İngilizceyi konuşma tarzı bile elit oldukları iddiasının gündeme getirilmesine yol açmaktadır. Barack Obama'nın düzgün konuşması "elitist" veya elit olduğu iddialarının gündeme getirilmesine yol açmıştır. Tabiatıyla bu tartışmalar yeni değildir. 1950'lerde Dwight Eisenhower'ın seçilmesinde savaş kahramanı olmasının yanında halkın diliyle, halk gibi konuşabilmesinin de etkili olduğu bilinmektedir.⁹ Bütün bu çekişmelerin bir başka yansıması da George W. Bush'da gör-

Amerikan siyaseti güç, para ve iktidar mücadelesi olduğu kadar fikirlerin de mücadelesi olarak tanımlanmalıdır.

rüldüğü gibi antientelektüelizm olmuş, okumuş insanlara özellikle akademisyenlere, liberal olmaları sebebiyle tepki gösterilmiştir. Bu da şaşırıcı ve samimiyetten uzak bir yaklaşımdır, zira muhafazakârlar da kendi entelektüellerini yaratmışlar ve The Heritage Foundation, American Enterprise Institute gibi Washington merkezli kuruluşlarla muhafazakâr düşünceye hizmet etmişlerdir. Bunlara ayrıca Irving Kristol ve oğlu William Kristol gibi aydınları da eklemek ve onları da zikretmek gerekir. Dolayısıyla Amerikan siyaseti güç, para ve iktidar mücadelesi olduğu kadar fikirlerin de mücadelesi olarak tanımlanmalıdır. Bu siyasetin dış politikaya yansımaları farklı şekillerde olmaktadır. Ancak farklı düşüncelerin varoluşu sonucu bu akımlar birbirlerini dengelemektedirler. Dış politikadaki realizm, idealizm, popülizm ve liberteryanizm akımlarının varoluşlarının dış politika yapımına etkileri olmakta ve dış politika seçeneklerini zenginleştirmektedir.

Ayrıca, Amerikan dış politika geleneğinde dört düşünce akımının var olması Amerikan dış politikasına pragmatik ve esnek bir yüz vermektedir. Dolayısıyla bu düşünceler birbirlerinin aşırılıklarını törpülemektedirler.¹⁰ Bu tartışmalardan sonra kısa da olsa Amerika Birleşik Devletleri'nde dış politika yapım süreci üzerinde durmak gerekecektir.

Amerikan Anayasa'sına göre Amerikan Başkanı başkomutan olmakla beraber, Kongre savaş ilan etme hakkını elinde bulundurmaktadır.¹¹ Dış politika, Amerikan Dışişleri Bakanlığı (*Department of State*) tarafından yürütülmektedir. Ancak vurgulanması gereken nokta bu bakanlığın giderek dış politika karar alma sürecinde etkisinin azalmakta olduğudur. Bunun temel sebebi Başkanın Millî Güvenlik Danışmanının (*national security advisor*) artan gücüdür. Millî Güvenlik Danışmanı aynı zamanda Millî Güvenlik Konseyinin başıdır. Ayrıca, MGK'nin ayrı bir bürokrasisi vardır. Millî Güvenlik Danışmanı, Başkan ile son derece yakın çalışmaktadır. Bu şartlar altında bütçesi ve kadrosu yetersiz kalan Dışişleri Bakanlığının etkisi azalırken MGK ise etkisini artırmaktadır. Bunun sonucu olarak sanki iki tane dışişleri bakanlığı varmış gibi bir durum ortaya çıkmaktadır.¹²

Ancak dış politika yapımında en önemli unsur Amerika Birleşik Devletleri başkanıdır. Zaten dışişleri bakanı da başkanın dış politikasını uygulamakla yükümlüdür. Bir siyasi meselenin başkan tarafından nasıl tanımlandığı, yani "başkanın zihni" (*The mind of the president*) son derece önemlidir. Son yıllarda seçilen başkanların hiçbiri ciddi bir dış politika tecrübesi ve bilgisine sahip değildir. Ancak gene de başkan ve yakın danışmanları dış politika yapımında en fazla güce sahip kişilerdir ve başkana rağmen dış politika kararları almak son derece güçtür.¹³

Dışişleri Bakanlığı ve Millî Güvenlik Konseyi arasındaki ilişkilere bakarken Millî Güvenlik Danışmanının ofisinin Beyaz Saray içinde olduğu hatırlatılmalıdır. Dolayısıyla, Millî Güvenlik Danışmanının başkana fiziksel olarak yakın olması da etkisini artırıcı unsurlardandır. Yakın tarihte Richard Nixon Dışişleri bürokrasisine ağırlıklı olarak Demokrat Partili oldukları sebebiyle güvenmediği için Millî Güvenlik Konseyi sistemini güçlendirmiş ve danışman olarak da Harvard Üniversitesinden Profesör Henry Kissinger'ı atamıştır.¹⁴ Bilindiği üzere Henry Kissinger hem teorik olarak hem siyasetçi olarak Amerikan dış politikasını ciddi olarak etkilemiştir.

Orta Doğu ile İlişkiler

Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu ile ilişkileri, bu devletin ilk kurulduğu günlere dayanmaktadır. Bağımsızlığını 1776 yılında kazandıktan sonra, İngiltere donanmasının korumasından yoksun kalan Amerikalılar, Ak-

deniz/de ticaret yaparken Kuzey Afrikalı korsanlarla çatışmışlardır. Bu çatışmalarda pek çok Amerikalı esir düşmüştür. Bu yüzden Amerikan donanmasının kurucusu, dolaylı olarak Magripli (Mısır hariç Kuzey Afrika bölgesi) korsanlar demek çok da hatalı olmayacaktır. Tabii vurgulanması gereken nokta bu korsanların çoğunun Osmanlı tabiiyetinde olmalarıdır.¹⁵

Amerikalıların Orta Doğu'ya asıl ilgileri misyonerler ve onların kurdukları okulları aracılığıyla olmuştur. Örneğin, 1863'te kurulan Robert College, ki sonradan Boğaziçi Üniversitesine dönüşmüştür ve statüsü değişmiştir, ABD dışında kurulan ilk Amerikan üniversitesidir. Bu eğitim kurumunu 1866 yılında Beyrut'ta önce Suriye Protestan Üniversitesi adıyla kurulan Beyrut Amerikan Üniversitesi izlemiştir. Ayrıca Anadolu'da misyonerlerce yüzlerce okul açılmıştır ve her ne kadar Müslüman halkı Hristiyanlaştırma misyonu başarısız olsa da bu eğitim kurumlarının bir kısmı yaşamlarını devam ettirmiştir.

20. yüzyılda Amerika'nın Orta Doğu ile ilişkisi önce petrol temelli ve Suudi Arabistan çerçevesinde gelişmiş, İkinci Dünya Savaşının sonrasında öncelikle Sovyet aleyhtarı Batı yanlısı rejimlerin desteklenmesi ve İsrail ile özellikle 1960'lardan sonra yakın ilişkilerin kurulması şeklini almıştır. Doğal olarak bütün bu ilişkiler bu makalede ayrıntılı bir şekilde incelenemeyecektir. Ancak yukarıda da vurgulandığı gibi, özellikle Arap-İsrail ihtilafı, İran ve Irak üzerinde yoğunlaşılacaktır.

Amerika- İsrail İlişkileri

1948 yılında kurulan İsrail'i ilk tanıyan ülkeler Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'dir. Müslüman ülkelere Türkiye ve İran ise, İsrail ile kısa süre içinde ilişki kuran devletler arasına girmişlerdir. İsrail'in Amerika ile ilişkileri yavaş yavaş ilerlemiş, ilk aşamada silah alımı konusunda Çekoslovakya, yani Sovyetler Birliği, Yahudi devletine yardımcı olmuş, 1950'lerde ise Fransa İsrail'e silah sağlayan devletlerin başında gelmiştir. Amerika'nın silah satımı konusunda ilk başlarda çok da hevesli olmaması Amerikan Dışişleri Bakanlığında Araplarla ilişkileri savunan güçlü bir ekibin olmasına bağlanabilir. Bu diplomatların önemli bir kısmının misyonerlerin çocukları olmaları, kendilerinin Arap dünyasındaki Arap milliyetçiliğinin merkezi olan eğitim kurumlarıyla ilişkili olmalarına bağlanabilir.¹⁶ Diğer bir deyişle, bu grubun Arap dünyasına duygusal bakışlarının yanında daha önemli olarak Arap dünyasının stratejik önemi ve özellikle de petrolün varlığı, Arapları küstürmeme çabası, İsrail'e belli bir mesafe konulmasını sağlamıştır.

1956 Süveyş Savaşında İngiltere ve Fransa ile ortak olarak Mısır'a saldıran İsrail, askerî olarak başarılı olsa da ABD Başkanı General Dwight Eisenhower'ın baskısıyla işgal ettiği Gazze Şeridi ve Sina Yarımadası'ndan çekilmek durumunda kalmıştır.¹⁷ Dolayısıyla İsrail askerî başarısını siyasi zafere dönüştürememiştir. Ancak, aynı İsrail Sina Yarımadası'nı ve Gazze Şeridi'ni 1967 yılında Altı Gün Savaşında geri almış, daha sonra Sina Yarımadası'nı adım adım 1982 yılına kadar tahliye etmiş, Gazze Şeridi'nden ise ancak 2005 yılında tamamen çekilmiştir.

İsrail'in Amerika ile ilişkilerinin yakınlaşması 1960'lara gelindiğinde John F. Kennedy Hükûmeti zamanında olmuştur. Hawk füzelerinin satılmasıyla İsrail hava savunma sistemi Araplardan gelecek hava saldırısına karşı güçlendirilmiştir.¹⁸

Amerika'nın Arap-İsrail ihtilafına bakışında petrol temel bir mülhaza olmamıştır; çünkü özellikle 1960'lardan itibaren Amerika ile İsrail arasında özel ilişkilerden söz etmek mümkündür.¹⁹ Bu ilişkileri özel kılan unsur, Amerika'daki dindar Hristiyan kesimin İsrail Devleti'nin kuruluşunun Mesih'in dönüşünün habercisi olduğu algısı ve Yahudilerin korunması gerektiği fikrinin İncil'de bulunduğunu düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Her ne kadar petrol, Amerikan dış politikası açısından önemli bir stratejik unursa da ABD yalnızca petrol kaygısıyla İsrail'i gözardı etmemiştir.

İlişkilerin dünyevi boyutları ise Amerikalı-ların ve İsraililerin demokrasi fikrinden dolayı ortak değerler paylaştıklarını düşünmeleri ve Yahudi seçmenlerin New York, California, Florida gibi bazı anahtar seçim bölgelerinde bulunmalarıdır. Ayrıca İsrail lobisi son derece aktif ve karardır. İsrail'i ilgilendiren meseleler üzerinde raporlar hazırlamakta ve Amerikan Kongresi üzerinde etkili olabilmektedir.²⁰ Bu yakın ilişkilere rağmen Amerika zaman zaman İsrail üzerinde baskı kurabilmiştir. Yukarıda bahsedildiği gibi Eisenhower döneminde, İsrail işgal ettiği topraklardan çıkmak durumunda bırakılmıştır. Daha sonra George Bush (1988-1992) dönemimde Yahudi yerleşimlerin sınırlandırılması konusunda İsrail uyarılmıştır. Ancak bu konuya gelmeden önce Amerika'nın İsrail'e ve Orta Doğu barış sürecine katkısı üzerinde kısa da olsa durmakta fayda vardır.

Amerika İsrail'in kuruluşundan itibaren bu ülkenin Araplarla iyi ilişkiler kurmasını teşvik etmiş özellikle Jimmy Carter yönetiminde barış sürecinde ciddi adımlar atılmıştır. 1976-1980 arası ABD Başkanı olan Jimmy Carter, birçok diğer başkan gibi dış politika konularında sınırlı bilgiye ve tecrübeye sahipti. Ancak Polonya kökenli Zbigniew Brzezinski'yi Millî Güvenlik Danışmanı yaparak kadrosuna güçlü bir uzmanı katmış oldu.

Araplar ile İsrail arasında barış sürecinin ilerlemesine asıl katkıyı Arap dünyasının en büyük devleti olan Mısır'ın Devlet Başkanı Enver Sedat yaptı.

1977 yılında barış için İsrail dâhil dünyanın her yerine gitmeye hazır olduğunu vurgulayan Sedat'a, İsrail Başbakanı Menahem Begin Kudüs'ü ziyaret etmesine olumlu baktıklarını bildirdi. Böylece yıllardır savaşmakta olan İsrail ile Mısır arasında barış görüşmeleri başladı. Burada vurgulanması gereken nokta, ilk adımı Mısır atsa da görüşmelerde ilerleme sağlanması Amerika sayesinde olduğudur. Kudüs'te İsrail Parlamentosu Knesset'te bir konuşma yapan Sedat barış için cesur adımlar atmaya hazır olduklarını vurguladı. Fakat iki ülke arasında ilerleme bir türlü sağlanamadı. Bunun üzerine ABD Başkanı Carter, tarafları Washington yakınlarındaki Amerikan başkanlarının tatil merkezi Camp David'e davet etti. Bu görüşmelerinin sonunda da 1978 yılında Mısır ile İsrail Camp David Antlaşmalarını imzaladılar. Bu anlaşmalara göre, iki ülke arasındaki savaş durumuna son verilecek ve normal diplomatik ilişkiler başlayacaktı. Öbür tarafta işgal altındaki Filistin topraklarında yani Doğu Kudüs, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde seçimler yapılacak ve özerk bir idare kurulacaktı. Fakat zamanla anlaşıldı ki İsrail Başbakanı Menahem Begin Filistinlilere haklar vermek niyetinde değildi. Asıl hedefi Arap dünyasının en büyük ve kudretli devleti ile barış yapmak idi. Öyle ki Mısır olmadan Arapların İsrail ile savaşmaları pek de mümkün gözüküyordu.

Bütün bu gelişmelerin sonucunda İsrail ile Mısır 26 Mart 1979 tarihinde Beyaz Saray'da Barış Antlaşmasını imzaladı. Böylece ilk defa bir Arap ülkesi İsrail ile barış antlaşması imzalıyor ve diplomatik ilişkiler kuruyordu. Ayrıca ABD İsrail'e yılda üç milyar dolar, Mısır'a ise bir buçuk milyar dolar sağlamayı taahhüt ediyordu.²¹ Tabiatıyla tesis edilen barış soğuk bir barış oldu, halklar arasında samimi münasebetler kurulamadı. Nitekim, Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat bu politikaları sebebiyle bir suikasta kurban gitti. Ancak vurgulanması gereken nokta, Camp David ve Barış Antlaşmaları sonucu Mısır, Sina Yarımadası'nı tamamıyla geri aldı. Dolayısıyla savaşla yapamadığını diplomasi yoluyla elde etti ve iki ülke arasındaki ilişkiler mesafeli de olsa bugüne kadar barış durumunda devam etti.

1980-1988 arasındaki Ronald Reagan döneminde barış süreci açısından ciddi gelişmeler olmadı. Ancak Reagan'ın Başkan Yardımcısı, George Bush'un iktidarı döneminde (1988-1992) İsrail ile ilişkilerde önemli meseleler ortaya çıktı. Bush, dış politika konusunda belki de son 50 yılın en tecrübeli başkanıydı. Çin ve Birleşmiş Milletler nezdinde büyükelçilik yapmış, ayrıca CIA Başkanlığı görevini de yürütmüştü. Bush iktidarında İsrail ile yaşanan ilk sorun Mayıs 1989'da Amerikan Dışişleri Bakanı James Baker'in güçlü Yahudi lobisi AIPAC'in yıllık kurultayında yaptığı konuşmada ortaya çıktı. Burada Baker, İsrail'in 1967 yılında işgal ettiği Filistin topraklarını tahliye etmesi gerektiği ve o dönemdeki Likud Partisinin ideolojisi olan Büyük İsrail fikrin-

den vazgeçmesi gerektiğini söylediği zaman salonda soğuk bir hava esti.²² Amerika-İsrail ilişkilerinde Eisenhower döneminden beri ilk defa böyle menfi bir durum ortaya çıkıyordu. Ancak Amerikan yönetimi İsrail'in barışa ulaşmak için pragmatik olması gerektiğini düşünüyordu.

Tunus'taki ABD Büyükelçisi'nin Filistin Kurtuluş Örgütünün liderlerinden Abu İyad ile görüşüyor olması da İsrail'de ve Amerika'daki Yahudi çevrelerinde hoş karşılanmadı. Görünen oydu ki yeni Amerikan yönetimi Arap-İsrail ihtilafını ciddi şekilde çözmek istiyordu ve buna ulaşmak için de FKÖ ile bile görüşmekten çekinmiyordu.

1990-1991 arasında vuku bulan Körfez Krizi, ABD'nin dikkatini Basra Körfezi'ne yöneltmesine yol açtı. Ancak Irak askerleri Kuveyt'ten çıkarıldıktan kısa bir süre sonra, Mart 1991'de, Başkan Bush, "barış karşılığı toprak" esasında Arap-İsrail ihtilafına bir çözüm bulunması gerekliliğini vurguladı. Dışişleri Bakanı Baker'in çabaları sonucu 30 Ekim 1991'de İspanya'nın Madrid şehrinde Orta Doğu Barış Konferansı başladı. Sovyetler Birliği ve ABD'nin eş başkanlığında açılan konferansa İsrail, Suriye, Lübnan ve Ürdün-Filistin ortak delegasyonu katıldı. Her ne kadar FKÖ ismen konferansta mevcut değilse de Filistinli temsilcileri onayladığı herkes tarafından biliniyordu. Ancak asıl önemli sembolik nokta, Arapların İsraililer ile karşılıklı oturmalarıydı.²³ Vurgulanması gereken durum, çatışma hâlinde bulunan halkların barışa ulaşabilmesi için bazı psikolojik engellerin aşılması gerektiği ve tarafların birbirlerini düşmandan çok anlaşma yapılabilir ortak olarak görmeye yönlenmeleridir. Daha önce Sedat'ın Kudüs'ü ziyareti İsrailileri ikna etmekte başarılı olmuştu. FKÖ-İsrail arasında 1993 yılında imzalanan "İlkeler Deklarasyonu" da ilk başta zihinlerdeki zincirleri kısmen kırdı, ancak daha sonra her iki tarafın tutumlarından doğan karşılıklı güvensizlikler ortaya çıktı.

Bush iktidarının İsrail Başbakanı Yitzak Şamir ile olan temel anlaşmazlığı ise, Amerika'nın sağladığı kredilerin Yahudi yerleşimlerinin genişletilmesi için harcanmaması gerektiği yönünde baskı yapması sebebiyle olmuştur. Şamir ise yerleşimlerin genişlemesini donduramayacağını açıkça belirtmiştir. Bu sürtüşme sebebiyle Amerika'daki Yahudilerin önemli bir kısmı Bush ve Baker'i Yahudi aleyhtarı olarak tanımlamaya başlamıştır.²⁴

Bu arada Haziran 1992'de, İsrail'de yapılan seçimlerde, 1977 yılından itibaren koalisyon hükümetleri içinde de olsa iktidarda bulunan Likud Partisi yerine, İşçi Partisi seçilmiştir. Böylelikle Filistinliler ile barış yapmaya daha istekli olan bir hükümet iktidara gelmiştir. Eski Genelkurmay Başkanı olan Yitzhak Rabin partisinin zaferi sonucu Başbakan olmuş, Dışişleri Bakanlığına ise, bugün İsrail Cumhurbaşkanı olan, Şimon Peres'i atamıştır.²⁵ İşçi Partisi de yapılmakta olan 10 bin konutu inşa etmeye devam etmiş, ancak yapılması

planlanmakta olan 6 bin yeni konutun inşasından vazgeçmiştir. Dolayısıyla İşçi Partisi iktidarı da Batı Şeria'daki ve Doğu Kudüs'teki yerleşimleri pekiştirmeyi sürdürmüştür. Buna mukabil ABD, İsrail'e vadettiği kredileri serbest bıraktığını açıklamış, böylelikle, ABD-İsrail arasındaki sıkıntılar sona ermiştir.²⁶

Öte yandan, Filistinliler açısından Batı Şeria ve Kudüs'te Yahudi yerleşim birimlerinin yapılmaya devam etmesi, kurulacak Filistin Devleti'ne bu toprakların verilmeyeceği anlamı taşıyordu. Bu yerleşimler, yapılacak bir anlaşmada İsrail tarafından ilhak edilecekti. Bu da Filistinlilerin talepleriyle örtüşmüyordu.

Dış politikadaki başarılarına rağmen Bush 1992 Seçimlerinde tekrar seçilemedi. Yeni Başkan Arkansas Valisi Bill Clinton oldu. Bu dönemde de İsrail ile Filistinliler arasındaki görüşmeler aynen 1970'lerde Mısır ile İsrail arasında olduğu gibi taraflarca başlatıldı ama anlaşmalar gene aynı şekilde Washington'da sonlandırıldı ve imzalandı.

1993 yılında FKÖ yetkilileri ile İsrail Hükûmetinin görevlendirdiği akademisyenler arasında Norveç'te başlayan gizli görüşmeler, iki tarafın anlaşmaya varmaları üzerine Amerikalılara bildirildi. Sonuç olarak Eylül 1993'te İsrail ve FKÖ birbirlerini tanıdılar ve Filistinlilerin Gazze ve Eriha'da (Jerico) Filistin Millî Yönetimi kurmaları üzerinde anlaştilar. Bu gerçekten devrim niteliğinde bir anlaşmaydı, çünkü, İsrail yıllarca FKÖ'yü terörist bir örgüt olarak tanımlıyor ve görüşmekten kaçınıyordu. Filistinliler ise İsrail Devleti'ni yok etmeye çalışıyorlardı. Bu anlaşma ile Filistinliler ile İsraililer birbirlerinin varoluş haklarını tanımakta ve Filistin sorununa kalıcı bir çözüm getirmeye çabalamaktaydılar.

İsrail ile Filistinliler arasındaki anlaşmadan sonra Ürdün de İsrail ile 1994 yılında barış anlaşması imzaladı. İsrail ise adım adım Filistin şehirlerinden çıkıyor ve oralarda Filistin Millî Yönetimi kuruluyordu. Ancak nihai statü hakkındaki görüşmeler bir türlü başlayamıyor, dolayısıyla bu görüşmelerde müzakere edilecek Kudüs, sınırlar ve işgal altındaki topraklardaki Yahudi yerleşimleri konuları bir türlü çözüme kavuşamıyordu.

Böylece, 1993-1995 arasındaki ümitvar hava kısa sürdü. 1995 sonbaharında İsrail Başbakanı Rabin'in İsraili bir hukuk öğrencisi tarafından öldürülmesiyle barış süreci ciddi bir yara aldı. 1996 Mayısında Binyamin Netanyahu'nun Başbakan seçilmesiyle de iyice yavaşladı. Bu durum, 2001 yılında başlayan El-Aksa intifadasına, yani Filistin ayaklanmasına kadar devam etti. Bu tarihten sonra da Orta Doğu barış süreci büyük ölçüde sona erdi.

2000-2008 arasında ABD başkanlığı yapan eski Başkan George Bush'un oğlu George W. Bush döneminde barış görüşmeleri açısından ciddi bir ge-

lişme olmadı. 11 Eylül 2001 saldırısından sonra da Amerika'nın odaklandığı iki ülke Irak ve Afganistan oldu.

Irak'ın ABD tarafından işgali

Orta Doğu'da Amerika için öncelik arz eden ülkelerden birisi de Irak'tır. Irak'ın 1990 Ağustosunda Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan kriz, 1991 yılı kış aylarında (17 Ocak 1991) Birinci Körfez Savaşının kopmasıyla sona ermiş ve bilindiği üzere Irak, Kuveyt'ten ABD öncülüğündeki bir koalisyon ile çıkarılmıştır. Bu ihtilafın çözümünde Amerika, Birleşmiş Milletlerin meşruiyetini, dolayısıyla uluslararası toplumun desteğini arkasına almıştır. Örneğin 29 Kasım 1990 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyince benimsenen 678 sayılı Karar'da, Irak'a 15 Ocak 1991 tarihine kadar işgal ettiği topraklardan çıkması gerektiğini hatırlatılmış, aksi hâlde BM Şartı'nın 7.Bölümü'ne atıfta bulunularak Kuveyt'in egemenliğini ve bağımsızlığını tekrar tesis etmek için "bütün gerekli araçlar"ın kullanılacağı ifade edilmiştir.²⁷ Bilindiği üzere BM Şartı'nın 7. Bölümü *Barişin Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler* başlığını taşımakta ve Güvenlik Konseyi "barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptarsa" (Madde 39), üye ülkeleri güç kullanmaya davet edebileceğini (Madde 42) ifade etmektedir.²⁸ Birinci Körfez Savaşı Amerikalılar için kolay bir zaferle sonuçlanmış, Irak Kuveyt'ten çıkarılmış ve Kuveyt tekrar bağımsız bir ülke olarak yaşamına devam etmiştir.

Bu savaş esnasındaki Başkan Bush'un oğlu Teksas Valisi George W. Bush, dış politika alanında iddiasız bir şekilde iktidara 2001 yılında gelmişti. Ancak aynı yılın 11 Eylülünde New York'taki İkiz Kulelere (Dünya Ticaret Merkezi) ve Amerikan Savunma Bakanlığı'na El-Kaide Örgütünün yaptığı saldırılar sonucu, Amerika bu örgütün yuvalandığı Afganistan'a girmiş, Taliban rejimini yıkmış ve El-Kaide'nin lideri Usame bin Ladin'i bulup öldürmeye çalışmıştır.

Ameirkalılara göre; Afganistan'daki İslamcı hareketlerin Pakistan'a da yansımaları olmaktadır. Peştun etnik grubuna dayanan Taliban hareketinin Pakistan'daki Peştunlar üzerinde de etkisi büyüktür. Bu grubun diğer İslamcı hareketler ile birleşmesi durumunda, Pakistan'da iktidarı ele geçirip hâlihazırda ülkede bulunan nükleer silahlara sahip olmaları mümkündür. Dolayısıyla, Amerika'nın Afganistan'ı işgal etmesi ilk etapta El-Kaide saldırısı sebebiyle olsa da oradaki varlığı daha geniş güvenlik endişelerini barındırmaktadır.

Amerika'nın 2001'de Afganistan harekâtı başlarda birçok ülke tarafından meşru kabul edilmiştir. Ancak 2003'teki Irak işgalini mazur ve haklı gös-

teren devlet sayısı azdır, çünkü bu savaştan önce, savaşın sebepleri olarak ilan edilen unsurların tamamının (Irak'ın kitle imha silahları, El-Kaide ile ilişkileri) gerçek olmadığı ortaya çıkmıştır.

Her ne kadar Saddam Hüseyin iktidarı Amerika tarafından 2003 yılında devrildiyse de Irak'ta rejim değişikliği ilk defa Bill Clinton döneminde Irak Kurtuluş Yasası (Iraq Liberation Act) ile "resmî politika" hâline dönüşmüştür. Bu Yasa'ya göre, Amerika Saddam Hüseyin iktidarını demokratik bir hükûmet ile değiştirmeyi hedeflemektedir. Bu hedefe ise demokratik kuruluşlara askerî ve teknik yardım yaparak ulaşmayı planlamaktadır.²⁹

2003 yılındaki İkinci Körfez Savaşının birincisinden farkı, Amerika'nın uluslararası meşruiyeti arkasına alamamasıdır. Bundan da kastedilen BM Güvenlik Konseyinin açık bir şekilde savaşa izin vermemesidir. Bunun temel sebebinin de Irak'ın dünya barışına bir tehdit teşkil ettiğine dair güçlü emareler bulunmaması ve Amerika'nın savaşın varlık sebebi olarak sunduğu Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu ve El-Kaide ile ilişkilerinin olduğuna dair iddiaların inanılır bulunmamasıdır. Nitekim bu iddialar, Irak'ın işgalinden sonra temelsiz çıkmıştır. Kitle imha silahları Irak topraklarında bulunamamış ve El-Kaide ile Irak rejimi arasındaki ilişkilerin varlığı doğrulanamamıştır.

Tabii burada vurgulanması gereken nokta Amerikan Hükûmetinin hem kendi halkını hem dünya kamuoyunu kandırdığı veya kandırmaya çalıştığıdır. Temmuz 2003 yılında dönemin Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, Irak'ı yeni deliller buldukları için işgal etmediklerini, 11 Eylül saldırısının ışığında elde edilen verileri yeniden değerlendirdiklerini ifade etmiştir.³⁰ 11 Eylül saldırısının Amerikan halkı üzerinde saldırgan korku, Amerikan yönetimi tarafından Irak'a saldırmak için bir bahane olarak kullanılmıştır. Netice itibarıyla, Amerika'nın Irak'a demokrasi götürme iddiaları Amerika dışında çok ciddiye alınmamış ve emperyalist hedefleri saklamaya matuf bir örtü olarak algılanmıştır. Ancak yine de böyle idealist bir söylemin tutucu bir Amerikan iktidarı tarafından kullanılması ilginç bir noktadır ve Amerikan dış politikasındaki idealist geleneğe dayanmaktadır.

2004 yılında başkanlık seçimlerinden hemen önce yapılan bir kamuoyu araştırmasına göre seçmenlerin seçimlerde oy verirken ekonomi ile Irak'taki savaş konusuna aynı derece önem vermesi (yüzde 48 civarında)³¹, George W. Bush'un yeniden seçilmesini kolaylaştırmıştır. Ancak savaşın mimarlarından Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in 2006 yılında ılımlı Robert Gates ile değiştirilmesi, yapılan hataların dolaylı olarak kabulü anlamına gelmektedir. Uzun yıllar CIA'de çalışan Gates, bakan olmadan önce Texas A&M Üniversitesi Rektörü olarak görev yapmaktaydı. İlginçtir ki daha sonra gelen Obama yönetimi de Gates ile yola devam etmeye karar vermiştir.

Hâlihazırda Irak'ta 100 bin rakamının altına düşen Amerikan asker sayısı, Ağustos 2010'da 50 bine düşecek, yıl sonuna kadar da neredeyse sıfıra inecektir. Bunun ne kadar uygulanabilir olduğu yakın zamanda ortaya çıkacaktır. Obama iktidarının asıl önemi Afganistan'a vereceği gözükmektedir. Ancak beklenmedik gelişmeler Amerika'yı her iki ülkeden tamamen çıkmaya ya da daha da müdahil olmaya zorlayabilir.

İran

İran 1950'lerden beri nükleer silahlanma çabaları içine girmiştir. Şah iktidarının Amerikan yanlısı olması, o dönemde Amerikan Başkanı Dwight Eisenhower'ın Barış İçin Atom (*Atoms for Peace*) planı çerçevesinde 1957 yılında imzalanan, İran'ın araştırma amaçlı nükleer programına Amerika'nın katkısını ve düşük derecede zenginleştirilmiş uranyum (*Low-enriched uranium*) sağlamasını öngörmüştür. Bu gelişmelerden sonra, Tahran Üniversitesinde Tahran Nükleer Araştırma Merkezi açılmıştır. 1968 yılında ise İran Nükleer Silahların Yayılmasını Engelleme Antlaşmasını (*Nuclear Non-Proliferation Treaty, NPT*) imzalamıştır.³²

İran'ın atom bombası edinmeyi hedeflediğini düşünenler arasında nükleer silahlar uzmanı Mustafa Kibaroglu da bulunmaktadır. Dr. Kibaroglu'na göre Rusya ile İran 1995'te nükleer teknoloji alışverişi konusunda anlaşma imzaladıkları zaman, 30 İranlının Rusya'da nükleer enerji konusunda doktora yapacağı, üzerinde anlaşılan unsurlardan biridir. Bu anlaşmanın önemi İran'ın bağımsız bir nükleer silahlanma projesini hayata geçirmek hedefinde olduğunu göstermesidir.³³

Öbür tarafta, Kasım 2007'de basına açıklanan Millî İstihbarat Raporu (*National Intelligence Estimate*) İran'ın nükleer silahlanma hedefinden 2003 sonbaharı itibarıyla vazgeçtiğini vurgulamıştır. 2015 yılına kadar nükleer silahlar geliştirmesinin mümkün olduğunu ve eninde sonunda İran'ın tercih etmesi durumunda bu silahları geliştirmek için bilimsel, teknik ve endüstriyel alt yapıya sahip olduğu ifade edilmiştir.³⁴ Ancak muhafazakâr düşünce kuruluşlarından The Heritage Foundation raporun analizlerine katılmamış ve İran'ın nükleer tehdidinin devam etmekte olduğunu vurgulamıştır. Temel eleştiri noktası da raporun istihbarat analizi yapmak yerine siyaset yapmakla iştigal etmekte olduğudur. Ayrıca, meselenin İran'ın nükleer silah programı değil, kolaylıkla nükleer silahlara dönüştürülebilecek nükleer teknolojiye sahip olup olmadığı meselesidir. İran geçici olarak silahlanma çabalarına ara vermiş olsa bile, bunun nihai hedefi olan nükleer silahlardan vazgeçtiğinin habercisi olduğunu iddia etmek yanlış olacaktır. Nükleer silahlar geliştirmek

için asıl gerekli olan teknoloji, uranyum zenginleştirmesidir. Bu eşik aşıldıktan sonra atom bombası üretmek zor değildir. Dolayısıyla İran'ın uranyum zenginleştirme çabalarına devam ediyor olması uluslararası toplum tarafından endişe ile izlenmektedir.³⁵ NPT'de, taraf ülkelerin, nükleer enerjiden barışçıl amaçlarla faydalanmaları hakkı tanınmakla beraber, nükleer silahlara sahip olmaları yasaklanmaktadır. Ancak yukarıda da açıklandığı gibi, uranyum zenginleştirme teknolojisini edindikten sonra, Amerikalılara göre; bir sonraki evreye yani nükleer silah edinme evresine geçmek çok da zor değildir.

1970'li yıllarda Şah Muhammed Rıza Pehlevi, nükleer teknoloji konusunda Amerika'nın yanı sıra Fransa ve Almanya'nın da desteğini almış, ancak, 1979'daki İslam Devriminden sonra Batılı devletler İran ile nükleer ilişkilerini sona erdirmişlerdir. İran'ın ruhani lideri Ayetullah Humeyni'nin 1989 yılında ölümünden sonra yerine geçen Ayetullah Ali Hameney, nükleer enerji konusunda daha aktif bir siyaset izlemiş ve uluslararası toplumu tedirgin eden bazı ilişkileri açığa çıkarılmıştır. Rusya, Pakistan, Çin ve Kuzey Kore'nin İran'ın nükleer teknolojisinin geliştirilmesine değişen ölçüde katkıları olduğu çeşitli platformlarda iddia edilmektedir.³⁶

12-13 Nisan 2010'da Washington'da düzenlenen Nükleer Güvenlik Zirvesinde, nükleer silahların teröristlerin eline geçmesinin önlenmesi konusunda ve nükleer silahların askerî tesislerde ve reaktörlerde muhafaza edilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır. Zirvedeki önemli konulardan birisi de İran'ın nükleer silahlar geliştirilmesinin önlenmesi olmuştur. Amerikalı yetkililer, özellikle Çin Başkanı Hu Jintao'yu İran'a karşı uygulanan yaptırımların sıkılaştırılması konusunda uarmaya çalışmışlardır.³⁷ İran'ın nükleer silahlar geliştirmeye çalışması zirveye katılan çoğu ülke tarafından kabul edilemez bulunmuştur.

Buna mukabil bu zirveye katılmayan İran, 17 Nisan 2010'da 24 ülkenin katıldığı karşı bir zirve düzenlemiş ve ruhani lider Ali Hamaney nükleer silahların kullanımının dinen haram, insaniyete karşı bir savaş suçu teşkil ettiğini ilan etmiştir.³⁸

Buna karşılık, New York Times gazetesi Savunma Bakanı Robert Gates tarafından hazırlanan bir raporu ele geçirmiş, bu belgede İran'ın atom bombası geliştirme stratejisine karşı ABD'nin etkin bir politikasının olmadığı, özellikle de İran nükleer silah geliştirecek bütün imkânlara sahip olup da silahı henüz birleştirmese bile bu durumun Amerika için ciddi bir tehlike arz edeceği yazılmıştır. Bu durumda, yani İran silahı henüz üretmeyip beklemesi durumunda, Amerikalılara göre NPT Antlaşmasını ihlal etmemiş olacaktır. Ayrıca Bakan Gates'e göre diplomatik görüşmeler başarısız olursa, ABD'nin

nasıl bir yol izleyeceği konusu da açıklık kazanmamıştır.³⁹ Bu belgenin New York Times gazetesi tarafından nasıl ele geçirildiği bilinmemekle beraber, Obama yönetiminin veya Savunma Bakanlığının (*Pentagon*) güç kullanma seçeneğini devreye sokup sokmadığı belli değildir. İsrail'in kendi başına İran'a saldırıp nükleer tesisleri yok edebileceği de konuşulmaktadır. Ancak bu 1981 yılında Irak'ın Osirak nükleer santralini yok etmekten daha zor olacağı benzetilmektedir, öyle ki İran'ın farklı bölgelerde birçok nükleer tesisi mevcuttur. Bu şartlar altında, önümüzdeki dönemde, Amerikan dış politikasını meşgul edecek en önemli meselelerden birinin, İran'ın nükleer silahlar edinmesinin engellenmesi olacağı aşikârdır.

Amerika'nın İlk Zenci Başkanı

Barack Obama'nın Ocak 2009'da göreve başlaması, hem Amerika'da hem dünyada büyük heyecan yaratmıştır. Obama'nın göreve başlaması ile ABD'de, ırk temelli ayrımların sona erdiğine dair yorumlar yapılmış, dünyada ise Amerikan dış politikasının daha yumuşak ve diplomasi temelli bir yöne evrileceğine dair beklentiler ifade edilmiştir. Obama'nın ikinci adının Hüseyin (Hussein) olması ve babasının Kenyalı bir Müslüman olması Afrika'da ve İslam dünyasında kendilerini daha iyi anlayabilecek bir Amerikan başkanının seçildiğine dair umutları artırmıştır.

Annesi Kansalı bir beyaz olan Barack Obama, konuşmasıyla, davranışlarıyla ve üslubuyla liberal beyazlara da sempatik gelmiş, ırkın artık Amerikan siyasetinde önemli olmadığına dair yargılar ortaya konulmuştur. Tabii henüz böyle bir toplum ve siyaset yapısına ulaşamadığı zenci kökenli Harvard Profesörü Henry Louis Gates'in polis tarafından taciz edilerek tutuklanmasıyla açık bir şekilde⁴⁰ ortaya çıkmıştır. Kendi evinde tutuklanan Gates örnek olayı, eğitim seviyesi ne olursa olsun zenci-beyaz eşitliğinin tesis edilemediğinin bir göstergesi olmuştur.

Amerikan Başkanı Obama, İsrail ile ilişkilerde daha sert bir söylem kullanmaya başlamış, İsrail'in 1967 yılında işgal ettiği topraklarda, özellikle de Batı Şeria ve Doğu Kudüs'te yerleşim birimlerini büyütmemesi ve yeni yerleşimler kurmaması konusunda İsrail'i uyarmıştır. İsrail için asıl şaşırtıcı olan, genellikle "kendi kalesi" gibi algıladığı Kongrede başta Senato Dışişleri Komitesi Başkanı John Kerry ve etkili senatörlerden Silahlı Hizmetler Komitesi Başkanı Carl Levin ve Temsilciler Meclisi Dışişleri Komitesi Başkanı Howard Berman'nın da İsrail'e yerleşim birimleri konusunda itidalli davranması gerektiği yönündeki sözleridir. Ayrıca ifade edilmelidir ki yukarıda sayılan Kongre üyeleri, Kerry dışında, Yahudi kökenli ve İsrail ile yakın ilişkilere sa-

hiptirler. Ayrıca hepsi de Amerikan Başkanı Barack Obama'nın mensup olduğu Demokrat Partinin üyeleridir. Bu listeye Senatonun etkili Senatörü Henry Waxman da eklenince, başta İsrail Başbakanı Binyamin (Benjamin) Netanyahu olmak üzere, İsraili siyasetçiler yeni Amerikan yönetiminin tutumu karşısında ciddi manada şaşırılmışlardır.⁴¹

Washington'da yapılan Nükleer Güvenlik Zirvesine İsrail Başbakanı Netanyahu'nun katılmaması, zirvede başta Türkiye olmak üzere, diğer Müslüman ülkelerin İsrail'e nükleer silahları sebebiyle baskı yapılacağı haberini alması sebebiyle olduğu düşünülmektedir.

Bunların ötesinde, Obama'nın Orta Doğu ve Afganistan'a özel bir ilgi göstereceğinin temel göstergesi eski Senatör George Mitchell'i Orta Doğu Özel Temsilcisi olarak atamasıdır. Burada vurgulanması gereken bir nokta, Mitchell'in annesinin Lübnan kökenli olmasıdır. Siyasi başarılarından birisi de Kuzey İrlanda'ya barış getiren Hayırlı Cuma (Good Friday) Anlaşması'nın mimarlarından biri olmasıdır.

Diğer önemli atama da her ne kadar Boşnakların ciddi toprakları kaybetmesi sonucunu doğursa da Bosna'ya barış getiren, Dayton Barış Antlaşmasının mimarlarından Richard Holbrooke'un Pakistan ve Afganistan'dan sorumlu danışman olmasıdır. Bu iki tecrübeli kişiyi Orta Doğu ve Pakistan-Afganistan'dan sorumlu temsilci olarak ataması, Amerikan Başkanı Obama'nın bu bölgelere verdiği önemin göstergesidir.

Her ne kadar geçmişte Araplar ve İsraililer Amerika'nın haberi olmadan birkaç diplomatik görüşme yaptıysalar da Amerikan'ın siyasi ve ekonomik desteği olmadan barışın tesisi pek de mümkün gözükmemektedir. Diğer taraftan, ihtilafın merkezindeki Filistinliler ve İsraililer arzulamadan da barışa ulaşmak son derece güçtür. Sonuç olarak hem tarafların arzusu hem Amerika'nın teşviki ile Orta Doğu'ya barış getirmek hasıl olacaktır.

Türk-Amerikan İlişkilerine Kısa Bir Bakış

Bu makaleyi sonlandırmadan kısa da olsa Türk-Amerikan ilişkileri üzerinde durmak icap etmektedir.

Sovyet Rusya ile İkinci Dünya Savaşı esnasında müttefik olan Amerika Birleşik Devletleri, bu savaşın sonunda Rusya'nın Doğu Avrupa'yı ele geçirmesi sonucu rakip durumuna düşmüştür. Gene bu savaşın tarafsız devleti Türkiye, Sovyetler Birliği tarafından Kars ve Ardahan topraklarının talep edilmesi ve Boğazlar'ın ortak yönetime tabi tutulması ve Ruslara burada üs verilmesi baskısı nedenleriyle, ABD tarafına meyiletmek durumunda kalmıştır. Aslında Türkiye'nin uyguladığı politika siyasi tarihte ve uluslararası ilişkiler

teorisinde güç dengesi denilen kavramdır. Bu kavrama göre devletler başka bir devlet tarafından tehdit edildiği zaman, tehdit unsurunu kendi gücüyle bertaraf edemiyorsa başka devletler ile ittifaka giderek tehdit eden devleti dengeler. Türkiye'nin 1952'de NATO üyesi olmasının altında yatan mantık budur.

12 Mart 1947'de Amerikan Başkanı Harry Truman Amerikan Kongresinden demokratik olarak nitelediği Türkiye ve Yunanistan'a acil askerî ve ekonomik yardım yapılmasını talep etmiştir. "Truman Doktrini" adını alacak bu politika sözü geçen iki ülkeyi Batı ekseninde tutmayı ve Sovyet tehdidine karşı korumayı öngörüyordu. Hem ahlaki hem stratejik fikirleri öngören bu politika, hem "özgürlük ve demokrasi"yi korumayı hedefliyor, hem Sovyet yayılmacılığını engellemeye çalışıyordu.⁴² Dolayısıyla burada, Hamiltoncu yani realist ve Wilsoncu yani idealist akımlarını gözlemlemek mümkündür.

Soğuk Savaşın başlaması ile stratejik bir boyut kazanan Türk-Amerikan ilişkileri, 1962 yılındaki Küba Füze Krizinin çözümünde Türkiye'de konuşlandırılmış Jüpiter füzelerinin Küba'ya gizlice yerleştirilen Sovyet füzelerine karşılık çekilmesiyle kısmen yara almış, 1964 yılında dönemin Başbakanı İsmet İnönü'ye Amerikan Başkanı Lyndon Johnson tarafından yazılan mektup sebebiyle sarsılmış, 1975-1978 seneleri arasında Amerikan Kongresi tarafından Türkiye'ye konulan silah ambargosuyla da iyice yıpranmıştır. 1980'lerde önce askerî rejim (1980-1983) ve hemen sonrasındaki ANAP iktidarı (1983-1991) Amerika ile ilişkileri tamir etmiş ve iki ülke arasındaki münasebetler yakınlaşmıştır. Ancak Kuzey Irak'tan beslenen ayrılıkçı PKK hareketi, Türk-Amerikan ilişkilerine ciddi bir darbe vurmuştur. Öncelikle PKK ile bazı Amerikalı istihbaratçılar ve askerler arasında ilişkiler olduğuna dair bulgular, Türkiye'de Amerika'nın müttefik olduğuna dair tanımların giderek zayıflamasına yol açmıştır. Öncelikle vurgulanması gereken nokta, Kuzey Irak'ta fiilî bir Kürt bölgesinin oluşmasına Türkiye'nin de önemli katkısı olduğudur. Çünkü o bölgenin Saddam Hüseyin'in gadrinden korunmasını sağlayan uçuşa yasak bölge (*no-fly zone*) uygulaması İncirlik üsünden kalkan uçaklar ile mümkün olmuştur. Türkiye öncelikle katliam korkusuyla sınırına dayanan Kürt mültecilerin akınına son vermek amacıyla bu

Öncelikle vurgulanması gereken nokta, Kuzey Irak'ta fiilî bir Kürt bölgesinin oluşmasına Türkiye'nin de önemli katkısı olduğudur.

uygulamayı desteklese de sonuçları itibarıyla, Saddam Hüseyin'in denetiminden çıkmış Kuzey Irak Kürtlerinin bağımsızlığa yönelik bütün kurumlarını, askeriye, polis, meclis, hükûmet kurmasıyla bu sürecin geriye döndürülmesi daha da zorlaşmıştır. Keza bölgesel liderler olan Mesut Barzani ve Celal Talabani'ye diplomatik pasaport ve askerî-siyasi destek verilmesi Türkiye açısından kısa vadeli kıvrak bir diplomasi yapmak hedefini gütsede sonuç itibarıyla bölgedeki Kürt varlığını güçlendirmiş ve Türk millî çıkarlarının aleyhine bir sonuç doğurmuştur. Ayrıca Iraklı Kürtlerin PKK'ya verdiği destek ve bu örgütün bölgeyi Türkiye'deki terör faaliyetlerine basamak taşı olarak kullanması, ülkemiz içindeki terör hareketine ivme kazandırmış ve PKK'yı Şırnak şehir merkezini basacak kadar cesaretlendirmiştir.

Vurgulanması gereken bir başka nokta da Türk-Amerikan ikili ilişkilerinin Irak ve özellikle Kuzey Irak sebebiyle ciddi yara almış olduğudur. İlişkilerin sözde Ermeni soykırım iddialarının Amerikan Kongresi tarafından tanınmasıyla daha da ciddi yaralar alması mümkündür. Yapılması gereken iki tarafın meseleleri samimiyetle ortaya koymaları ve ortak çıkarları tekrar tespit ederken eşitler arası bir ilişkiler sistemi kurmalarıdır.

Sonuç

Görünen odur ki ABD Orta Doğu'daki varlığını çeşitli şekillerde devam ettirecektir. Orta Doğu'dan ve daha ötelere Pakistan veya Afganistan'dan kaynaklanan terörizmin bu bölgelere hatta Amerika'ya kadar etkileri olabilecektir. Filistin sorununun çözülmemesi, Arap halkının bir kısmının daha da radikalleşmesi sonucu doğurmaktadır. Dolayısıyla bu meselenin bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulması ile hallolunması aciliyet arz etmektedir. Ancak şu da bilinmelidir ki, Filistin meselesine barışçı bir çözüm getirilmesi hâlinde dahi Orta Doğu'nun meseleleri bitmeyecektir. Amerikalılara göre bunlar arasında İran'ın atom bombası geliştirmesi ihtimali, hem bölge genelinde hem ilginçtir ki Türkiye özelinde tehdit unsurları içermektedir. Türkiye için olmasa da Hindistan ve belki Amerika için tehditkâr bir durum da Pakistan'da iktidara İslamcılarının gelmesi ihtimalidir. Bu durumda Pakistan'ın hâlihazırdaki nükleer silahları aşırı bir yönetimin eline geçmiş olacaktır.

21.yüzyıl bazı yorumcuların tahmin ettiği gibi Amerikan yüzyılı olacak mıdır bilinmez. Ama aynı yorumcuların Amerika'ya karşı çıkacak süper devletler arasına Çin'i değil de Türkiye, Japonya ve Meksika'yı koyması ilginçtir. İddialarını desteklemek için Türkiye'nin farklı coğrafyalarda etkili olabilecek dünyanın 17. büyük ekonomisi olduğunu ifade etmektedirler.⁴³

ABD'nin bir süre daha süper güç olarak kalacağı kesin ise de hem siyasi tarih hem uluslararası ilişkiler teorisi, güç merkezlerine karşı tek başına veya ittifaklar aracılığıyla karşı cepheler oluşturulacağı öngörüsünde bulunmuştur. Güç dengesi denilen bu kavramın uygulamaya geçmesinde Türkiye, ABD ile beraber mi olacaktır, yoksa karşısında mı olacaktır? Bu sorunun cevabını ancak orta ve uzun vadede vermek mümkündür. ■

¹ McCormick, James. *American Foreign Policy and Process*. Boston: Wadsworth, 2010, ss.9-10.

² McCormick, s.13.

³ Mead, Walter Russell. *Special Providence: American foreign policy and how it changed the world*. New York: Routledge, 2002, s.69.

⁴ Mead, s.12.

⁵ Mead, s.45. Mustafa Reşit Paşa için Bakınız. Butrus Abu Manneh. "The Islamic Roots of the Gülhane Rescript", *Die Welt des Islams*, 34, 1994.

⁶ Mead, ss.xvii, 91.

⁷ Mead, p.218-219,222.

⁸ Mead, ss.227,230.

⁹ Jacoby, Susan. *The Age of American Unreason*. New York: Vintage, 2009, ss.xiii, 286.

¹⁰ Mead, ss.310-312.

¹¹ McCormick, s.255.

¹² McCormick, ss.368, 371, 377, 384.

¹³ Quandt, ss.8-9.

¹⁴ Quandt, 56-57.

¹⁵ Oren, s. xv, 18.

¹⁶ Kaplan, Robert. *Arabists: The Romance of an American Elite*. New York: Free Press, 1995, ss.7-9.

¹⁷ Quandt, William. *Peace Process: American Diplomacy and the Arab-Israeli Conflict*. Berkeley: University of California Press, 2001,s.4.

¹⁸ Ben Zvi, Abraham. *John F. Kennedy and the politics of Arms sale to Israel*. Londra: Frank Cass, 2002.

¹⁹ Quandt, s.12-13.

²⁰ David, Steven "The continuing importance of American interests in the Middle East after the cold War " Sheffer, Gabriel (editör) içinde *U.S.-Israeli Relations at the Crossroads*. Londra: Frank Cass, 1997, s. 103-104.

²¹ Quandt,234-235.

²² Quandt, 290,295-296.

²³ Quandt, 306, 310-311.

²⁴ Quandt, 312.

²⁵ Quandt, 313.

²⁶ Quandt, s.314.

²⁷ Kinsella, David. *Regime Change: Origins, Execution, and Aftermath of the Iraq War*. İkinci Basım. Boston: Wadsworth, 2007, s.4. 678 sayılı Karar'ın tam metni için bakınız: <http://www.fas.org/news/un/iraq/sres/sres0678.htm>

²⁸ *Birleşmiş Milletler Antlaşması*. Ankara: Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi, 2002, ss.22-23.

²⁹ Kinsella, s.11.

³⁰ Kinsella, s.18.

³¹ McCormick, s.580.

³² Bruno, Greg. "Iran's Nuclear Program", <http://www.cfr.org/publication/16811/>

- ³³ Kibaroglu, Mustafa. "Beyond Iran: The Risk of a Nuclearizing Middle East" http://74.6.239.67/search/cache?ei=UTF-8&p=mustafa+kibaroglu&fr=moz35&u=www.iranwatch.org/privateviews/WINEP/perspex-winep-beyondiran-Kibaroglufulltranscript.pdf&w=mustafa+kibaroglu&d=QBqene_EUfink&icp=1&.intl=us&sig=QY8760I9msVpei8zNSA9xQ—
- ³⁴ McCormick, s.430.
- ³⁵ Phillips, James, <http://www.heritage.org/Research/Reports/2008/01/The-Iran-National-Intelligence-Estimate-A-Comprehensive-Guide-to-What-Is-Wrong-with-the-NIE>
- ³⁶ Bruno, Greg. "Iran's Nuclear Program", <http://www.cfr.org/publication/16811/>
- ³⁷ "Obama Comfortable as head of nuclear summit before world leaders" <http://www.washington-post.com/wp-dyn/content/article/2010/04/13/AR2010041302988.html?hpid=topnews&sid=ST2010041201558>
- ³⁸ <http://www.latimes.com/news/nationworld/world/la-fg-iran-nukes18-2010apr18,0,1479888.story?track=rss>
- ³⁹ "Gates says U.S. lacks policy to curb Iran's nuclear drive", New York Times, 17 Nisan 2010. <http://www.nytimes.com/2010/04/18/world/middleeast/18iran.html?hp>
- ⁴⁰ Daha fazla bilgi için <http://www.nytimes.com/2009/07/21/us/21gates.html>
- ⁴¹ Guttman, Nathan, "Key U.S. Jews wary of Netanyahu's unbending policy on settlements", Haaretz, 11 Haziran 2009, <http://www.haaretz.com/hasen/spages/1090066.html>
- ⁴² Oren, Michael. *Power, Faith, and Fantasy: America in the Middle East, 1776 to the Present*. New York: Norton, 2007, s.482.
- ⁴³ George Friedman. *The Next 100 years: a forecast for the 21st century*. New York: Doubleday, 2009, s5, 7, 79-81.